

مجلس

به روایت یعقوب

(اشرفی شری)

هجوم اول به بیت علی و فاطمه به روایت یعقوبی

هجوم اول به روایت یعقوبی (متوفای ۲۹۲ هجری)

به اهتمام: علی لباف

با همفکری: حیدر برکت

با راهنمایی: استاد محقق شیخ محمد رضا مامقانی

ناشر: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر

* آغاز مطالب

پیش‌گفتار

مطالعه یکپارچه منابعی که از حوادث و رویدادهای پس از سقیفه بنی‌ساعده یاد کرده‌اند؛ ما را با حوادث ناگوار متعددی مواجه می‌سازد که یکی از آنها، حادثه «هجوم به خانه حضرت زهرا علیها السلام» می‌باشد.

منظور از «هجوم» در تاریخ‌نگاری مصائب حضرت زهرا علیها السلام، حضور هواداران مسلح خلیفه در اطراف درب خانه امیرالمؤمنین علیه السلام، به فرمان ابوبکر و با هدف اخذ بیعت از حضرت علی علیه السلام می‌باشد.

اگر به تعریف فوق، قیدِ «حمله» شامل: «ارعاب، تهدید به احراق و اعمال عناصری از جنس خشونت» را نیز اضافه کنیم؛ نقل‌های مربوط به «هجوم به بیت فاطمه علیها السلام» را - به سادگی - می‌توان از لابه‌لای کتاب‌های تاریخی، استخراج نمود.

آنچه پس از دسته‌بندی دقیق این نقل‌ها به دست می‌آید؛ تحقق قطعی و تردیدناپذیر هجوم به بیت فاطمه علیها السلام، آن هم - حداقل - در دو نوبت مختلف می‌باشد که - به ترتیب - از آنها با نام‌های «هجوم اول» = هجوم منجر به شکست تحصن و «هجوم اصلی» = هجوم منجر به وقوع احراق و ایراد ضرب و جرح به حضرت زهرا علیها السلام یاد می‌کنیم.

منابع تاریخی - از حیث درج نقل‌های مربوط به این دو هجوم -، به سه دسته قابل تقسیم‌اند:

دسته یکم: منابعی که از «هجوم اول» یاد کرده‌اند.

دسته دوم: منابعی که از «هجوم اصلی» یاد کرده‌اند.

دسته سوم: منابعی که از حوادث هر دو هجوم «به صورت ادغام شده و ذیل یک نقل واحد»، یاد کرده‌اند.

از جمله منابعی که - به اختصار - از «**هجوم اوّل**» یاد کرده است، کتاب «تاریخ یعقوبی»، نوشته احمد بن ابی یعقوب (**متوفای ۲۹۲**) می باشد.

در این نوشتار، نخست به ارائه مطالبی درباره یعقوبی و کتاب تاریخش می پردازیم؛ سپس درباره «**هجوم اوّل** به روایت یعقوبی» و شبهه مندرج در مجله «ندای اسلام»، به تفصیل سخن خواهیم گفت.

گفتار یکم

هجوم به بیت فاطمه علیها السلام به روایت یعقوبی

زیست نامه یعقوبی

احمد بن ابی یعقوب اسحاق بن جعفر بن وهب بن واضح - مشهور به یعقوبی - یکی از تاریخ نگاران برجسته جهان اسلام در **قرن سوم هجری** به شمار می رود.

هر چند از تاریخ دقیق تولّد یعقوبی و چگونگی نشو و نمای او، اطلاعات چندانی بر جای نمانده؛ ولی با توجه به برخی قرائن، چنین به نظر می رسد که تولّد و رشد و نموّ او در شهر بغداد بوده است.

درباره تاریخ وفات وی نیز گزارش های متفاوتی به دست ما رسیده است که قضاوت دقیق درباره سال درگذشت یعقوبی را با دشواری مواجه می سازد.

در ملحقات کتاب «البلدان» - که یکی از تألیفات اوست - سند قاطعی (درباره سقوط طولونیان) مندرج می باشد که نشان دهنده حیات و

فعالیّت علمی وی تا سال ۲۹۲ قمری است.^۱

همچنین نوشتار او درباره اخلاق و رفتار معتضد عبّاسی، در کتاب دیگرش به نام «مشاکلة الناس لزمانهم» نشان می‌دهد که وی در فاصله

سال‌های ۲۷۹ تا ۲۸۹ هجری قمری، در قید حیات بوده است.^۲

شخصیّت علمی و اعتبار آثار یعقوبی

به علت جایگاه علمی و شخصیّت فرهنگی یعقوبی، از وی با عناوینی همچون «کاتب»، «اخباری» و «عبّاسی» یاد شده است.

از عنوان‌های «کاتب» و «عبّاسی»^۳ برمی‌آید که یعقوبی در همان آغاز دوران جوانی و قبل از پای نهادن در مسیر سفرهای طولانی، مدّتی را در بغداد، به امر کتابت در امور دفتری عبّاسیان گذرانده است.

عنوان «اخباری» نیز که در توصیف مورّخین معتبر، به کار رفته است؛ از آشنایی او با اخبار تاریخی، شأن و منزلت او در تاریخ‌نگاری و اعتبار علمی وی در ثبت حوادث تاریخی حکایت دارد.

وی در حوزه‌های مختلف تاریخ، همچون: «تاریخ عمومی» و «تاریخ خاندانی»، آثار متعدّدی را به رشته تحریر درآورد که با تأسّف باید گفت: بیش‌تر آن‌ها از میان رفته‌اند.

یعقوبی در دانش جغرافیا نیز از نوابغ جهان اسلام در قرن سوم به شمار می‌رود؛ نه تنها به این دلیل که دانش جغرافیا را به طور منسجم و مشخصی بنا نهاد؛ بلکه از آن لحاظ که نوآوری‌هایی در دانش جغرافیاینگاری پدید آورد.

روش او در گردآوری اطلاعات جغرافیایی و توجّه او به جنبه‌های مختلف این دانش، به ویژه سیر و سفرهای بسیارش، تحسین

---

۱ - البلدان، ص ۱۵۴ - ۱۵۵.

۲ - مشاکلة الناس لزمانهم، تحقیق: ولیم ملورد، ص ۳۵.

۳ - جدّ او (واضح) از موالیان عبّاسیان (منصور عبّاسی) بوده است.

مستشرقین را نیز برانگیخته است.

وی با دقت، امانت و حساسیت ویژه، بسیاری از مسائل مناطق محلّ گذر و مورد مشاهده خویش را ثبت و ضبط کرده است.

وی در گردآوری اخبار و اطلاعات جغرافیایی هر منطقه، از روش مصاحبه و مشاهده حضوری (تحقیق میدانی) بهره برده است.

جالب توجه این که وی برای ارائه اطلاعات دقیق جغرافیایی، تلاش می‌کرد تا اطلاعات و اخباری را که از طریق مصاحبه به دست

آورده بود، به تأیید یکی از راست‌گوترین افراد منطقه برساند.

یعقوبی در دانش تاریخ‌نگاری نیز نوآور و خلاق بود.

او و هم‌عصرش ابوحنیفه احمد بن داوود دینوری (متوفای ۲۸۲) - مؤلف کتاب «الأخبار الطوال» -، به جای نگارش تاریخ بر محور

سال‌نگاری، به فصل‌بندی تاریخ بر محور موضوعات روی آوردند.

او در این روش ابتکاری، سر فصل‌های مهم تاریخی همانند:

دوران خلافت خلفا، جنگ‌ها و حوادث مهم را محور و عنوان تاریخ‌نگاری خویش قرار داد؛ ولی در عین حال کوشید تا به گونه‌ای،

توالی و ترتیب زمانی حوادث و اتفاقات را رعایت کند.

یعقوبی «شیوه نقلی» در تاریخ‌نگاری را کنار گذاشت و از ذکر سلسله اسناد - که در مقدمه اخبار تاریخی می‌آمد -، خودداری کرد و

اطلاعات خود را بدون ذکر سلسله اسناد بیان داشت.

بعدها این شیوه نگارش را مسعودی (متوفای ۳۴۶) نیز به کار گرفت و آن را ترقّی بخشید.

البته این بدان معنا نیست که یعقوبی در وثاقت اخبار یا دریافت اطلاعات تاریخی از سرمنشأهای اصلی و مورد اعتماد، کوتاهی کرده

است؛ بلکه بر عکس، یکی از حساسیت‌ها و دقت‌های علمی یعقوبی، توجه بسیار به درستی و صحّت نقل‌هایی است که در آثارش به

ثبت آن‌ها دست یازیده است.

بدیهی است، در شرایطی که وی در آثار جغرافیایی‌اش با دقت، وثاقت، امانت و حساسیت ویژه، مسائل مناطق محلّ گذر و مورد مشاهده

خویش را ثبت و ضبط کرده و برای کسب اخبار مورد اعتماد در این زمینه، به سفرهای طولانی روی آورده است؛ هرگز نمی‌توان پذیرفت که وی در ثبت و درج صحیح حوادث تاریخی، مسامحه و بی‌دقتی نموده باشد؛ لذا درباره سندهای کتاب «تاریخ یعقوبی» باید گفت: یعقوبی در نگارش کتاب تاریخش، نقل‌هایی را برگزیده است که به راویان آن‌ها و صحت گفتارشان اعتماد داشته و از این رو، لزومی نمی‌دیده است که سلسله اسامی ناقلان اخبار را - که حجم بسیاری از آثار تاریخی را به خود اختصاص می‌دهد -، در آغاز هر خبر تاریخی درج کند؛ بلکه به جای آن، روش نوینی را ابداع کرد و بر اساس آن (به ویژه در بخش دوم کتابش که اختصاص به تاریخ اسلام دارد)، منابع و اسناد مورد اعتماد خود را، در آغاز کتابش، یک‌جا گردآوری و ذکر نمود.^۴

ویژگی‌های تاریخ‌نگاری یعقوبی

۱ - دقت و وثاقت علمی در جمع‌آوری اطلاعات.

۲ - امانت‌داری و ذکر منابع تاریخ‌نگاری خویش به شکلی روشنمند در آغاز کتاب و حذف سلسله ناقلان در یک اقدام ابتکاری.

۳ - تبویب و تنظیم تاریخ‌نگاشته‌هایش به شیوه موضوع‌نگاری.

۴ - پرهیز از جانبداری و قضاوت سوی‌گرایانه درباره حوادث تاریخی (عدم دخالت باورهای متعصبانه مذهبی در نقل‌ها).

۵ - ذکر روایات تاریخی شیعیان.

۶ - جمع‌آوری روایات شفاهی، از طریق گفت و گوی حضوری.

۷ - به کارگیری روش مشاهده برای دست‌یابی به اطلاعات دقیق‌تر.

۸ - جهان‌نگری و طرح مباحث ملل مختلف در قالب تاریخ جهانی.

۹ - رویکرد اجتماعی و مردم‌شناسانه به تاریخ و پرداختن به مباحث اجتماعی و مردمی.

---

۴ - اقتباس از: دانش تاریخ و تاریخ‌نگاری اسلامی، ص ۲۸۵ - ۳۰۲؛ منابع تاریخ اسلام، ص ۱۵۴ - ۱۵۸.

۱۰ - طرح مباحث علمی و رویکرد فرهنگی و فلسفی به تاریخ.

۱۱ - تلفیق دانش تاریخ و جغرافیا و تقریب دانش‌های بشری در تاریخ‌نگاری.

۱۲ - پیوند دادن علم نجوم با علم تاریخ و تطبیق تقویم‌های مختلف با یکدیگر.^۵

نکاتی دیگر درباره کتاب «تاریخ یعقوبی»

تاریخ یعقوبی نخستین اثر در تاریخ‌نگاری مسلمانان است که با بیش عمیق و با یک رویکرد جهانی به تاریخ، نگاشته شده است.^۶

این اثر بزرگ و ارزنده را باید به دو بخش کلی تقسیم کرد:

۱ - جلد یکم (با موضوع: تاریخ پیش از اسلام).

۲ - جلد دوم (با موضوع: تاریخ پس از اسلام).

کتاب به صورت موضوعی و با عناوینی چون:

«پیامبران،

ملوک،

علما و فلاسفه،

کتاب‌ها و اقوام،

---

۵ - اقتباس از: دانش تاریخ و تاریخ‌نگاری اسلامی، ص ۳۰۳ - ۳۰۴.

می‌توان در این زمینه، از منبع زیر نیز بهره برد:

علم التاریخ و مناهج المورّخين، ص ۱۷۴ - ۱۷۹.

۶ - اقتباس از: علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی، ج ۱، ص ۱۳۸.

کیش‌ها،

آداب و رسوم،

سرزمین‌ها و

خلفا»

و با توجه به ترتیب و ترتب زمانی آن‌ها، تنظیم و تدوین شده است.

بنابراین، تاریخ یعقوبی از تاریخ‌نامه‌های عمومی و مشتمل بر تاریخ جهان از آغاز تا اواسط قرن سوم هجری است.

یعقوبی در جلد یکم از کتابش، با دیدگاهی نقادانه به منابع تاریخ نگریسته و بعضی از اطلاعات شایع تاریخی درباره اقوام و فرمانروایان

پیش از اسلام را به صراحت، اسطوره و غیر قابل اعتماد خوانده است^۷ که خود، حاکی از دقت وی در ثبت حوادث تاریخی در این کتاب

می‌باشد.

در مجموع باید اذعان کرد:

«تاریخ یعقوبی» از نخستین تاریخ‌نامه‌های عمومی به شیوه سال‌شمار محسوب می‌گردد که در تطور تاریخ‌نگاری مسلمانان، از منزلت

خاصی برخوردار است.^۸

حضور ملاحظات سیاسی در تاریخ‌نگاری یعقوبی

با قیام صاحب فخر، حسین بن علی بن حسن بن حسن بن علی بن ابی‌طالب، که در سال ۱۶۹ و ۱۷۰ قمری رخ داد و به شهادت رهبر

قیام و بسیاری از هم‌زمانش انجامید، ادریس بن عبدالله بن حسن بن حسن بن علی بن ابی‌طالب از مهلکه جان سالم به در بُرد و به

---

۷ - برای مثال، رک: تاریخ یعقوبی، ج ۱، ص ۱۵۸.

۸ - اقتباس از: تاریخ‌نگاری در اسلام، ص ۱۱۷ - ۱۱۸.

سوی مصر متواری شد.

واضح - نیای یعقوبی - که در آن زمان از طرف هادی عبّاسی - خلیفه وقت - عامل «برید» مصر بود، در فرار ادريس به سوی مغرب، او را یاری رساند.

اما هادی - خلیفه عبّاسی - که از نقش «واضح» در کمک‌رسانی به ادريس، با خبر شد؛ دستور دستگیری «واضح» را صادر کرد.

«واضح» به اتهام رافضی‌گری و کمک به یک شورشی دستگیر شد.

گردن او را زدند و جسدش را به دار آویختند.

پس از آن، خاندان یعقوبی به اتهام همکاری با رافضیان شورشی، دیگر نفوذ چندانی در دربار خلافت پیدا نمی‌کنند؛ از این رو، در منابع، از نیای دوم، نیای اوّل و پدر یعقوبی و اخبار آنان، سخنی به میان نیامده و خود یعقوبی نیز از جانب تاریخ‌نگارانی همچون طبری و ابن اثیر، به رافضی‌گری متّهم گردیده است.^۹

هرچند یعقوبی، اخبار صاحب فخر و داستان فرار ادريس به سوی مغرب را بیان کرده است؛ ولی از ارتباط نیایش - واضح - با ادريس و نجات وی توسط «واضح»، سخنی به میان نیاورده است.

به نظر می‌رسد که یعقوبی در این باره، از هر کس دیگری آگاه‌تر بوده است؛ اما گمان می‌رود:

آن چه باعث خودداری او از نقل رخداد مورد نظر شده است، ملاحظات سیاسی و پنهان‌کاری وی درباره این مسأله بوده است.

بنابراین، از شرح واقعه و به دار آویخته شدن جدّش، در آثار او سخنی به میان نیامده است.

از این رو، می‌توان گفت: خاطره تلخ یعقوبی از به دار آویخته شدن نیایش - که سایه شوم خود را نسل به نسل در خاندان یعقوبی بر جای نهاده بود -، به انضمام سوء ظنّ شدید خلفای بنی‌العبّاس به این خاندان و اتهام رافضی‌گری به آنان، موجب گردید تا وی علیرغم پی‌گیری مستمرّ اخبار علویان و ذکر اخبار ائمّه اطهار علیهم‌السلام، حتّی از حوادث «هجوم اوّل» نیز به تفصیل یاد نکند؛ چه رسد به آن

که بخواهد در کتاب خود، از حوادث «هجوم اصلی»، سخنی به میان آورد.

هجوم به بیت فاطمه علیها السلام در کتاب «تاریخ یعقوبی»

یعقوبی (متوفای ۲۹۲) در کتاب تاریخش، اشاره مختصری به حوادث هجوم اول نموده و چنین نقل می‌کند:

وَبَلَغَ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرُ أَنَّ جَمَاعَةً مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ قَدْ اجْتَمَعُوا مَعَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فِي مَنْزِلِ
فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ، فَاتَوَّا فِي جَمَاعَةٍ حَتَّى هَجَمُوا الدَّارَ وَخَرَجَ عَلِيٌّ وَمَعَهُ السَّيْفُ، فَلَقِيَهُ عُمَرُ
فَصَرَاعَهُ وَكَسَرَ سَيْفَهُ وَدَخَلُوا الدَّارَ فَخَرَجَتْ فَاطِمَةُ فَقَالَتْ:

وَاللَّهِ لَتَخْرُجَنَّ أَوْ لَأَكْشِفَنَّ شَعْرِي وَلَأُعِجَّنَّ إِلَى اللَّهِ!

فَخَرَجُوا وَخَرَجَ مَنْ كَانَ فِي الدَّارِ...

و به ابابکر و عمر [خبر] رسید که گروهی از مهاجرین و انصار همراه علی بن ابی طالب در خانه فاطمه دختر پیامبر خدا گرد آمده‌اند.

پس [ابوبکر و عمر] با گروهی آمدند تا به آن خانه یورش برند. علی با شمشیر بیرون آمد، پس عمر او را دید و به زمینش زد و شمشیرش را شکست.

و آن‌ها وارد خانه شدند. پس فاطمه بیرون آمد و گفت: به خدا سوگند که یا بیرون می‌روید و یا موهام را پریشان می‌کنم و به نزد خدا شکایت می‌برم! پس آن‌ها بیرون آمدند و هر کس در خانه بود، بیرون آمد...

چه شبهه‌ای در این زمینه مطرح می‌باشد؟

عبد العزیز نعمانی - مؤلف مقاله «فاطمه زهرا از ولادت تا افسانه شهادت» - در مقام انکار به شهادت رسیدن حضرت زهرا علیها السلام، ادعا می‌کند:

«نقل شهادت حضرت فاطمه زهرا (رضی الله عنها)... ضعف بیانی دارد زیرا به گونه‌ای بیان شده که نشان می‌دهد خود ناقلان هم به آن اعتماد ندارند.»^{۱۱}

او به دنبال طرح این شبهه، - به زعم خود - به ارائه یک مثال در این زمینه پرداخته تا بدین وسیله، نوعی تعارض و دوگانگی (!) را میان نقل‌های حاکی از به شهادت رسیدن حضرت زهرا علیها السلام، به اثبات برساند.

از این رو می‌نویسد:^{۱۲}

«نخستین کسی که به جعل داستان شهادت حضرت فاطمه زهرا (رضی الله عنها) پرداخت، ابراهیم بن یسار^{۱۳} نَظَّام (۱۶۰ - ۲۳۱ هـ)، رئیس فرقه نظامیه بود...

وی داستانی دروغین جعل کرد و گفت: عمر در روز بیعت، شکم حضرت فاطمه را زد و او سقط جنین کرد، و فریاد می‌زد: خانه فاطمه را با ساکنان آن بسوزانید؛ در حالی که جز علی، فاطمه، حسن و حسین کسی دیگر در خانه نبود.»^{۱۴}

آن گاه، به دنبال نقل فوق می‌نگارد:

---

۱۱ - فصلنامه ندای اسلام، ش ۳، ص ۶۹.

۱۲ - برای آشنایی با پاسخ به این فراز از شبهه مندرج در مقاله «افسانه شهادت»، به کتاب «تازیانه بر وحی» (مندرج در بخش یکم از دانشنامه شهادت حضرت زهرا علیها السلام) مراجعه نمایید.

۱۳ - ضبط صحیح آن، سیار است.

۱۴ - فصلنامه ندای اسلام، ش ۳، ص ۶۹.

«همین داستان را احمد بن ابی یعقوب یعقوبی در تاریخ یعقوبی، بدون ذکر سند، به گونه‌ای دیگر نقل می‌کند...»^{۱۵}

وی سپس به ارائه ترجمه‌ای از «نقل یعقوبی» پرداخته و در راستای به کرسی نشاندن ادعایش می‌نویسد:

«روایت یعقوبی از آن جهت قابل توجه می‌باشد که هیچ اشاره‌ای در آن، در مورد سوزاندن خانه فاطمه و حمله به آن بانوی بزرگوار

نشده...»^{۱۶}

پاسخ اجمالی به شبهه «تعارض نقل‌های هجوم»

همان طور که گفتیم - و در گفتار دوم نیز به تفصیل ملاحظه خواهید فرمود - ، هجوم به بیت فاطمه **علیها السلام**، حداقل در دو نوبت جداگانه، مجزاً و مستقل از یکدیگر رخ داده است.

بنابراین، طبیعی است که میان نقل‌های حاکی از «حوادثی که در این دو واقعه متفاوت رخ داده‌اند»، اختلاف‌های انکارناپذیری نیز به چشم بخورد که ناشی از استقلال کامل این دو هجوم از یکدیگر می‌باشد.

آری، اشتباه مؤلف مقاله از آن جا نشأت گرفته است که وی، این دو هجوم را «یک واقعه» فرض کرده و در نتیجه، در مسیر اثبات وجود تعارض میان نقل‌های حاکی از حوادث هجوم به بیت فاطمه **علیها السلام**، قلم‌فرسایی نموده است (!).

در حالی که آنچه وی از قول «نظام» مطرح کرده است، مربوط به «**هجوم اصلی**» و آنچه از کتاب «یعقوبی» آورده است، مربوط به «**هجوم اول**» = هجوم منجر به شکست تحصن می‌باشد.

بار دیگر تأکید می‌گردد:

این دو واقعه - به ویژه از لحاظ اتفاقاتی که در ضمن آن‌ها رخ داده است - دو حادثه کاملاً مجزاً بوده و هر یک از این دو هجوم، از

---

۱۵ - فصلنامه ندای اسلام، ش ۳، ص ۶۹.

۱۶ - فصلنامه ندای اسلام، ش ۳، ص ۶۹.

رخدادهایی منحصر به فرد برخوردار می‌باشند.

گفتار دوم

تفکیک هجوم اول از هجوم اصلی

تعریف «هجوم» و تعدّد آن

همان طور که در آغاز این نوشتار اشاره کردیم، هر مرتبه از حضور هواداران مسلّح خلیفه در اطراف درب خانه فاطمه علیها السلام، به فرمان ابوبکر^{۱۷} و با هدف اخذ بیعت از امیرالمؤمنین علیه السلام را، «هجوم» می‌نامیم.

بر اساس تعریف فوق، به مواردی از مراجعه هواداران ابوبکر به درب خانه فاطمه علیها السلام (به دستور مستقیم خلیفه و با هدف اخذ بیعت از حضرت امیر علیه السلام)، که در آن مراجعه‌ها، «ارعاب، تهدید به احراق و عناصری از جنس خشونت» به کار نرفته است نیز، «هجوم» می‌گوییم و این قبیل از «هجوم‌ها» را - که برخی، پیش از «هجوم اول» و برخی دیگر، پیش از «هجوم اصلی» رخ داده‌اند - ، «هجوم مقدماتی»^{۱۸} می‌نامیم.

اما اگر به تعریف مذکور، قید «حمله» شامل: «ارعاب، تهدید به احراق و اعمال عناصری از جنس خشونت» را بیفزاییم، نقل‌های «هجوم

---

۱۷ - رک: *دراسة و تحليل حول الهجوم على بيت فاطمة عليها السلام*، ذیل شماره‌های ۲۰: - ۲۱ - ۳۰ (دستور به هجوم اول)؛ ذیل شماره: ۱۴

(دستور به هجوم اصلی).

۱۸ - برای مثال، رک: *دراسة و تحليل حول الهجوم على بيت فاطمة عليها السلام*، ص ۱۷۰، پ دوم؛ ص ۲۲۳، پ آخر؛ ص ۲۲۵، پ آخر و

ص ۲۲۶، پ اول؛ ص ۲۲۶، پ سوم؛ ص ۲۴۲، پ دوم؛ ص ۲۴۵، پ اول؛ ص ۳۷۲، پ اول. (در این هجوم‌ها، حمله‌ای رخ نداده است.)

به بیت فاطمه علیها السلام» به دو گروه تقسیم می‌گردند.^{۱۹}

گروه اول: نقل‌های حاکی از «هجوم اول» = هجوم منجر به شکست تحصن».

گروه دوم: نقل‌های حاکی از «هجوم اصلی» = هجوم منجر به وقوع احراق و ایراد ضرب و جرح به حضرت زهرا علیها السلام».

رویدادهای هجوم اول (منجر به شکست تحصن) و هجوم اصلی

شاخصه‌های اصلی و بنیادین

از موضوع‌بندی دقیق حوادث «هجوم اول»، می‌توان به شاخصه‌های زیر دست یافت:

نخستین شاخصه اصلی در هجوم اول: تحصن (اجتماع) تعدادی از مخالفین بیعت با ابوبکر (به ویژه: زبیر بن عوّام) در محل بیت فاطمه علیها السلام، می‌باشد.

(مخاطب و هدف اصلی مهاجمین در هجوم اول، همه تحصن‌کنندگان و حامیان امیرالمؤمنین علیه السلام و در رأس آنان، زبیر بن عوّام می‌باشد).

دومین شاخصه اصلی در هجوم اول: تهدید عمر به احراق بیت فاطمه علیها السلام در صورت عدم خروج متحصنین از آن جا، می‌باشد.

سومین شاخصه اصلی در هجوم اول: خروج متحصنین از بیت فاطمه علیها السلام، به‌ویژه خروج زبیر - در حالی که شمشیر به دست

---

۱۹ - تعدّد دفعات هجوم مورد تأکید پژوهشگرانی همچون: استاد سیّد جعفر مرتضی‌العاملی، در کتاب «مأساة الزهراء علیها السلام» (جلد ۱،

صفحه ۲۷۴ و ۳۱۳ - ۳۱۴ و ۳۱۵) و استاد شیخ عبد الزهراء مهدی، در کتاب «دراسة و تحليل حول الهجوم على بيت فاطمه علیها السلام»

(صفحه ۱۰۱ و ۱۱۰ و ۱۱۲ - ۱۱۴) قرار گرفته است.

لازم به یاد آوری است که ابن حمزه زیدی (متوفای ۶۱۴) برای نخستین بار، به تعدّد دفعات هجوم، تصریح نموده است. (رک: مأساة

الزهراء علیها السلام، ج ۱، ص ۳۱۳ و ۳۱۵)

داشت - ، می باشد.

چهارمین شاخصه اصلی در هجوم اول؛ عدم خروج حضرت علی علیه السلام از بیت فاطمه علیها السلام، علیرغم خروج متحصنین می باشد.

جمع بندی

نقل های اهل سنت، مندرج در کتاب «دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام»، ذیل شماره های:

۱- ۲- ۳- ۵- ۹- ۱۰- ۱۱- ۱۷- ۱۹- ۲۷- ۲۸- ۲۹- ۳۰- ۳۳- ۴۰- ۵۹ حاکی از «هجوم اول» می باشند.^{۲۰}

۲۰- منابع تاریخی اهل سنت از حیث مواجهه با واقعه «هجوم به بیت فاطمه علیها السلام»، به چهار دسته قابل تقسیم می باشند:

دسته یکم: منابعی که - به تفصیل - تنها به هجوم اول و برخی حوادث آن، اشاره کرده اند.

رک: دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام، شماره های:

۱- ۵- ۱۱- ۲۷- ۲۸- ۲۹- ۳۰- ۳۳- ۴۰.

دسته دوم: منابعی که - به اختصار - تنها به هجوم اول و برخی حوادث آن، اشاره کرده اند.

رک: دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام، شماره های:

۲- ۳- ۹- ۱۰- ۱۷- ۱۹- ۵۹.

دسته سوم: منابعی که - به تفصیل یا به اختصار - به هجوم اول و برخی حوادث آن، اشاره کرده و سپس به ادغام (تحریف آمیز برخی از)

حوادث هجوم اصلی، با حوادث هجوم اول پرداخته اند.

رک: دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام، شماره های:

۴- ۱۲- ۱۸- ۲۰- ۲۱- ۲۲- ۲۵.

دسته چهارم: منابعی که - به اختصار فراوان و گاه با تحریف - تنها به هجوم اصلی اشاره کرده اند.

رک: دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام، شماره های:

۶- ۷- ۸- ۹- ۱۰- ۱۳- ۱۴- ۱۵- ۲۳- ۳۴- ۳۷- ۴۲- ۴۷- ۵۸.

از موضوع بندی دقیق حوادث «هجوم اصلی»، می توان به شاخصه های زیر دست یافت:

نخستین شاخصه بنیادین در هجوم اصلی؛ تنها بودن اهل بیت علیهم السلام در هنگام «هجوم اصلی» و خالی بودن بیت فاطمه علیها السلام از یاران حضرت علی علیه السلام، می باشد.

(مخاطب و هدف اصلی مهاجمین در هجوم اصلی، امیرالمؤمنین علیه السلام می باشد.)

دومین شاخصه بنیادین در هجوم اصلی؛ بیرون کشاندن اجباری حضرت علی علیه السلام از بیت فاطمه علیها السلام توسط مهاجمین و تهدید ایشان به قتل، می باشد.

سومین شاخصه بنیادین در هجوم اصلی؛ به آتش کشیدن درب خانه حضرت زهرا علیها السلام توسط مهاجمین، می باشد.

چهارمین شاخصه بنیادین در هجوم اصلی؛ ایراد ضرب و جرح به حضرت زهرا علیها السلام توسط مهاجمین، می باشد.

لازم به یادآوری است که هر چند شاخصه های سوم و چهارم، از زمره مهم ترین حوادث و رخداد های «هجوم اصلی» به شمار می روند، اما در منابع اهل سنت، به شدت حذف و تحریف شده اند - به گونه ای که تنها رد پاهای کم رنگی از آنها قابل کشف و مشاهده است - .

بنابراین، در نقل های «هجوم اصلی» مندرج در منابع سنی، تنها شاخصه های اول و دوم را می توان مشاهده نمود.

جمع بندی

نقل های اهل سنت، مندرج در کتاب «دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام»، ذیل شماره های:

۶-۷-۸-۹-۱۰-۱۳-۱۴-۱۵-۲۳-۳۴-۳۷-۴۲-۴۷-۵۸ حاکی از «هجوم اصلی» می باشند.

نکاتی درباره ادغام برخی حوادث هجوم اصلی در هجوم اول

منابع اهل سنت بنا به دلایلی که - در کتاب زخم آتش^{۲۱} - به برخی از آنها اشاره نمودیم، از درج حوادث «هجوم اصلی» (همانند:

---

۲۱ - ر.ک: دانشنامه شهادت حضرت زهرا علیها السلام، بخش یکم، کتاب پنجم.

وقوع احراق) سر باز زده و تنها - با زیرکی -، فرازهایی از آن رخدادها را - که با «انگیزه‌ها و اهدافشان» سازگاری داشته است -، در نقل‌های «هجوم اول» ادغام کرده‌اند.^{۲۲}

«بیرون کشاندن امیرالمؤمنین علیه‌السلام از بیت فاطمه علیها‌السلام، جهت انجام بیعت اجباری با ابوبکر»، تنها حادثه از حوادث «هجوم اصلی» است که نقل آن، با اهداف نویسندگان اهل سنت هم‌خوانی داشته و توجّه آنان را - جهت ادغام با حوادث «هجوم اول» -، به خود جلب کرده است. لذا در مراجعه به منابع اهل سنت، عمده ادغام‌های صورت گرفته در نقل‌های هجوم به بیت فاطمه علیها‌السلام را در همین مورد خاص می‌توان جستجو نمود.

نکته قابل توجّه این که: در برخی از این نقل‌های ادغام شده، از خروج امیرالمؤمنین علیه‌السلام به همراه زبیر و سایر متحصّنین، و در پاره ای دیگر از آنها، تنها از خروج زبیر با شمشیر و سپس، بیرون کشاندن امیرالمؤمنین علیه‌السلام از بیت فاطمه علیها‌السلام، سخن به میان آمده است.^{۲۳}

---

۲۲ - بر این اساس باید گفت: منابع سنی، با نگاهی تاریخ‌نگارانه، بیشتر به نقل حوادث «هجوم اول» پرداخته‌اند؛ در حالی که اکثر منابع شیعی، با نگاهی حدیثی یا کلامی، بیشتر به نقل حوادث «هجوم اصلی» پرداخته‌اند.

عدم توجّه علمی به «تفاوت روش و انگیزه شیعیان و سنیان از ثبت حوادث هجوم»، منجر به ابراز این شبهه گردیده است:

سؤال (مجلّه موعود) «واقعۀ حمله به خانه امیرالمؤمنین علیه‌السلام برای گرفتن بیعت و حوادث ناگواری که در ضمن آن نقل شده، چه جایگاهی در متون روایی سنیان دارد؟»

جواب (قائدان) «اصل این مطلب در متون منصفان اهل سنت نقل شده و منابع و متون شیعی آن را پرورانده‌اند...!»

(دکتر اصغر قائدان، مصاحبه با مجله موعود، شماره ۷۱، دی‌ماه ۱۳۸۵، ص ۱۹)

۲۳ - ر.ک: *دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها‌السلام*، ذیل شماره‌های:

۴ - ۱۲ - ۱۸ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۵.

لازم به ذکر است که:

ادغام حوادث «هجوم اصلی» با رویدادهای «هجوم اول»، در برخی منابع امامیه نیز قابل مشاهده است.

البته باید توجه داشت که این قبیل ادغام‌ها، به دلایل و ملاحظات متعددی (همانند: ترس از حکومت‌های جائز، سهو در ضبط دقیق ماجراها، استناد به منابع عامه جهت رعایت اصول مناظره و...) صورت پذیرفته و هرگز تابع انگیزه‌های غرض‌ورزانه نبوده است.

همچنین خاطر نشان می‌گردد که:

وجود پاره‌ای حوادث مشترک میان هر دو هجوم (یعنی: حوادثی همچون تهدید به احراق و یا حمله و ورود مهاجمین به داخل خانه، که در هر دو هجوم به وقوع پیوسته‌اند^{۲۴})، گاه «به طور طبیعی، ناخواسته و ندانسته» موجبات ادغام سهوی نقل‌های «هجوم اول» و «هجوم اصلی» در یکدیگر را فراهم آورده است.

شمشیر زبیر و خروج او از بیت فاطمه علیها السلام

از جمله رویدادهای «هجوم اول» به بیت فاطمه علیها السلام، خروج زبیر با شمشیر و گرفتن شمشیر او توسط مهاجمین، - پس از خروجش از خانه امیرالمؤمنین علیه السلام - می‌باشد.

از این حادثه، در منابع اهل سنت نیز فراوان یاد شده است که برخی موارد آن را می‌توان در کتاب «دراسة و تحلیل حول الهجوم علی

بیت فاطمه علیها السلام»، ذیل شماره‌های: ۱ - ۲ - ۴ - ۱۲ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۵ - ۲۷ - ۲۹ - ۴۰ ملاحظه نمود.

از آنجایی که در برخی منابع^{۲۵} از گرفتن «شمشیر امیرالمؤمنین علیه السلام و شمشیر زبیر» توسط مهاجمین، سخن به میان آمده است؛ و با توجه به این نکته که خروج زبیر با شمشیر، مربوط به حوادث «هجوم اول» و بیرون کشاندن اجباری امیرالمؤمنین علیه السلام از بیت فاطمه علیها السلام، مربوط به حوادث «هجوم اصلی» می باشد؛ باید گفت:

منابع مذکور، دو حادثه از این دو هجوم (خروج امیرالمؤمنین علیه السلام با شمشیر - با فرض صحت آن - ، و خروج زبیر با شمشیر) را در یکدیگر ادغام کرده و یک جا ذکر نموده اند.

بر این اساس نتیجه می گیریم:

نقل یعقوبی (: و خرج علی و معه السیف، فلقیه عمر فصربه و کسر سیفه و دخلوا الدار ...) یا به حادثه ای

که به «هجوم اصلی» مربوط است، اشاره دارد و در نتیجه:

نقل یعقوبی نیز از زمره همان نقل هایی است که - به دلیل ملاحظات سیاسی - ، حوادث «هجوم اول» و «هجوم اصلی» را در یکدیگر ادغام کرده اند.

و یا - به احتمال زیاد^{۲۶} - باید گفت:

یعقوبی تنها به ذکر حوادث «هجوم اول» اکتفا کرده و در نقل او، نام «علی علیه السلام» به اشتباه، به جای نام «زبیر» نوشته شده است.

---

۲۵ - ر.ک: دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام، ذیل شماره های:

۴ - ۱۷ - ۲۵.

۲۶ - دقت در سایر نقل ها، صحت این احتمال را تقویت می کند؛ زیرا - بی تردید - بیرون کشاندن امیرالمؤمنین علیه السلام از بیت فاطمه

علیها السلام، پس از ورود مهاجمین به داخل خانه ایشان (و نه قبل از آن)، بوده است.

فهرست موضوعی حوادث **هجوم اول** در منابع اهل سنت

(با نگاه تفکیکی به نقل‌های ادغام شده با **هجوم اصلی**)

آوردن آتش در **هجوم اول**^{۲۷}

دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام، ذیل شماره:

۳۰.

احتجاج حضرت زهرا علیها السلام با مهاجمین در **هجوم اول**^{۲۸}

دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام، ذیل شماره‌های:

۱۲ - ۱۷ - ۲۵ - ۲۸ - ۳۰ - ۳۳.

امتناع بنی‌هاشم از بیعت با ابوبکر

دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام، ذیل شماره‌های:

۳ - ۱۲ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۹ - ۵۹.

برداشتن سلاح توسط حضرت علی علیه السلام و زیبر در هنگام تحصن

دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام، ذیل شماره‌های:

۱ - ۲۵.

تحصن حضرت علی علیه السلام و زیبر در بیت فاطمه علیها السلام و امتناع از بیعت با ابوبکر

دراسة و تحلیل حول الهجوم علی بیت فاطمه علیها السلام، ذیل شماره‌های:

---

۲۷ - آوردن آتش، در هر دو «هجوم» صورت گرفته و حاکی از جمع‌آوری هیزم نیز می‌باشد.

۲۸ - احتجاج حضرت زهرا علیها السلام با مهاجمین، در هر دو «هجوم» صورت گرفته است.

۱- ۴- ۱۸- ۲۵- ۳۰.

تحصّن در بیت فاطمه علیها السّلام و مخالفت متحصّنین با ابوبکر

دراسة و تحلیل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السّلام، ذیل شماره‌های:

۵- ۱۱- ۱۲- ۱۷- ۱۹- ۲۱- ۲۴- ۲۸- ۲۹- ۳۰- ۳۱- ۳۳- ۳۹- ۴۰- ۵۹.

تهدید به احراق بیت و انهدام آن، در صورت عدم خروج متحصّنین^{۲۹}

دراسة و تحلیل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السّلام، ذیل شماره‌های:

۴- ۵- ۱۱- ۱۲- ۱۹- ۲۷- ۲۸- ۲۹- ۳۳- ۳۹- ۵۹.

جمع‌آوری قرآن در ایّام تحصّن در بیت فاطمه علیها السّلام، توسط حضرت علی علیه السّلام

دراسة و تحلیل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السّلام، ذیل شماره:

۱۲.

جمع‌آوری هیزم جهت افروختن آتش^{۳۰} به منظور اخذ بیعت از متحصّنین

دراسة و تحلیل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السّلام، ذیل شماره‌های:

۳- ۱۲- ۳۳.

خشم برخی از مهاجرین از خلافت ابوبکر

دراسة و تحلیل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السّلام، ذیل شماره‌های:

۲۹- هر چند این تهدید (=سوزاندن خانه با ساکنانش) در «هجوم اوّل» به اجرا درنیامد؛ امّا در «هجوم اصلی» تا مرحله «سوزاندن درب

خانه» پیش رفت.

۳۰- جمع‌آوری هیزم، در هر دو «هجوم» صورت گرفته است.

۱- ۱۱- ۲۵.

خشم حضرت علی علیه السلام و زبیر از خلافت ابوبکر

دراسة و تحلیل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السلام، ذیل شماره‌های:

۱- ۴- ۲۵.

خنثی سازی توطئه مهاجمین توسط حضرت زهرا علیها السلام

دراسة و تحلیل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السلام، ذیل شماره:

۱۱.

دستور ابوبکر به هجوم اول^{۳۱}

دراسة و تحلیل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السلام، ذیل شماره‌های:

۲۰- ۲۱- ۳۰.

شمسیر زبیر

دراسة و تحلیل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السلام، ذیل شماره‌های:

۱- ۲- ۴- ۱۲- ۱۸- ۱۹- ۲۰- ۲۱- ۲۲- ۲۵- ۲۷- ۲۸- ۲۹- ۴۰.

عدم خروج حضرت علی علیه السلام از بیت فاطمه علیها السلام در هجوم اول

دراسة و تحلیل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السلام، ذیل شماره:

۱۲.

فرماندهی مهاجمین به بیت فاطمه علیها السلام، توسط عمر بن خطاب^{۳۲}

۳۱- دستور مستقیم ابوبکر به هجوم، در هر دو «هجوم» صورت گرفته است.

دراسة و تحليل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السلام، ذيل شماره‌هاى:

۱- ۲- ۴- ۱۲- ۱۸- ۱۹- ۲۰- ۲۱- ۲۲- ۲۵- ۲۶- ۲۷- ۲۸- ۲۹- ۳۰- ۳۹- ۴۰- ۴۵- ۵۹.

مشاوره متحصنين با حضرت زهرا عليها السلام

دراسة و تحليل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السلام، ذيل شماره:

. ۱۱

نحوه اخذ بيعت از متحصنين

دراسة و تحليل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السلام، ذيل شماره‌هاى:

. ۲۷- ۴۵

ورود مهاجمين^{۳۳} به بيت فاطمه عليها السلام در هجوم اول^{۳۴}

دراسة و تحليل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السلام، ذيل شماره‌هاى:

۹- ۱۰- ۱۲- ۱۷.

۳۲- فرماندهى عمر، در هر دو «هجوم» صورت گرفته است.

۳۳- اسامى مهاجمين به بيت فاطمه عليها السلام

دراسة و تحليل حول الهجوم على بيت فاطمه عليها السلام، ذيل شماره‌هاى:

۱- ۲- ۴- ۱۲- ۲۲- ۲۵- ۲۶.

۳۴- ورود مهاجمين به خانه امير المؤمنين عليه السلام، در هر دو «هجوم» صورت گرفته است.

ghaemiyeh.com